

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 8 December 1912. N°. 1823.

blad wordt getijld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Insendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 3.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere buitenland en Ned.-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f — 10. Abonnementen worden aangegien door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirectieuren enz.
Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f — 30. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f — 12 per regel.

Van de Voleinding.

LXXXVI.
DERDE REEKS.
XIII.

Zij gaan allen naar één plaats; zij zijn allen uit het stof, en zij keeren allen weder tot het stof. Pred. 3: 20.

Rest nu nog de feitelijk heel het geding beheersende vraag, wat een natuurlijke dood zijn zou, wat we daaraan hebben te verstaan, en hoe hij tweevoudig zou worden gebracht. Onder natuurlijke dood begrippe men hier nu uitsluitend dien dood, die deel van dier of mensch zou zijn geweest bij geheel normale ontwikkeling, en dus naar het oorspronkelijk Scheppingsplan. We hebben ons derhalve hier af te vragen, zoo er geen enkele storing tusschenbeide ware gekomen, zoo geen enkele vernielende oorzaak van buiten af aan mensch of dier ware gesinderd noch ze besloopen had, zoodat niet anders met mensch of dier plaats greep, dan wat naar Gods heilig bestel met beiden plaats grijpen moest — waarin zou de dood dien men beweert, dat dan toch dier of mensch deel zou worden, alsdan zijn oorzaak hebben gevonden? We maken hierbij voorschijn tusschen het sterven van 't dier en van den mensch geen onderscheid, daar we nu alleen bedoelen, welke voor hen opgetreden, maar dezelfde oorzaak zou moeten zijn opgetreden, wijl deszwaarende de Schrift zoo duidelijk betuigt, dat er tusschen mensch en dier geen verschil hoegenaamd bestaat. In Pred. 3 wordt 't ons met bijna pijnlijke duidelijkheid aangegeven: „Wat den kinderen der menschen wedervaart, dat wedervaart ook den beesten, en eenerelei wedervaart beiden. Gelijke die sterft, zoo sterft deze en zij gaan allen naar één plaats. Zij zijn allen uit het stof en zij keeren allen weder tot het stof“. Vanzelf wordt hiermede allerminst gehoeven, dat de mensch ook na gestorven te zijn, een toekomst heeft, het dier niet; doch dit geloofsobject was hier niet aan de orde. Salomo handelt hier eenigzins over wat wij waarnemen, en gaat daarom in vers 21 aldus voort: „Wie merkt, dat de adem van de kinderen der menschen opvaart naar boven?“ Het is wel zoo, maar wij merken er niets van. Daar nu ook hier in onze bespreking niet anders kan gehandeld worden dan over wat we bij menschen en dieren waarnemen, kan ons 't recht niet betwist, om ook hier menschen en dieren in zooverre geheel op één lijn te stellen. De vraag, waaraan we nu toekomen, is dus gansch algemeen en slaat op „alle levende ziel“, en luidt dan: Zoo er geen vernietigende macht zich op menschen of dieren werpt, wat zou dan hun dood kunnen te weeg brengen? Dat de dood volgen kan door aangedaan geweld, door gif of krankheid, door ongevallen en misstap, blijft hier geheel buiten het geding. Naar der Christenen beelden zal de mensch, na gestorven te zijn, bij Jezus wederkomst zijn lichaam terug erlangen, juist zooals Christus zelf, na begraven te zijn, op den derden dag zijn lichaam hernam. Zou nu dit opgewekte lichaam vanzelf toch weer sterven? En dan belijden we en van den Christus en van zijn volgelingen: *Stellig neen*. In den staat van verheerlijking zal geen ongeval kunnen voorkomen of een uitwendige oorzaak een tweede vernietiging van het lichaam kunnen aanbrengen, omdat er geweld noch versterking zijn zal. Het opgewekte lichaam zou dus alleen uit zichzelf weer kunnen sterven. Maar dit doet het niet. Het lichaam der heerlijkheid zal niet kunnen te niet gaan. Het zal tot de eeuwigheid behoreen. Het zal eeuwiglijk voortbestaan. En er zal in dit verheerlijkte lichaam geen enkel element noch eenige oorzaak, welke ook, zijn, die een tweede sterven teneigene zou kunnen hebben. Waarom dan, zoo vraagt men nu, zou dit niet evenzoo geweest zijn met het eerste lichaam dat God schiep, en waarom zou bij uithouding van alle zonde, afval en val, ook dit eerste lichaam niet aldoor zijn bestaan hebben voortgezet? Daarop nu antwoordt, wie uit de Schrift leeft: Zoo zou 't ook geweest zijn. Ook dat eerste lichaam van den mensch zou buiten afval en val niet teloor zijn gegaan, ook al mag aangenomen, dat 't niet steeds in zijn oorspronkelijke conditie zou gebleven zijn, maar zonder sterven zou zijn overgegaan in hooger staat van heerlijkheid. Denk slechts aan Thabor. Geldt dit nu van den mensch, dan moet dit gelden van alle levende ziel, dus ook van de dieren, tenzij op eenigerlei wijs kan aangetoond, dat er in het lichaam van alle andere levende ziel oorspronkelijk een element, een verschijnsel, een motief, een oorzaak was, die maakte dat het vanzelf verouderde moest en, na verouderd te zijn, moest wegsterven. Dit nu ontkenne men

in Christus Kerk van den mensch, maar de meesten geven het nog altoos toe van 't dier, omdat ze er zoo goed als niet over nagedacht hebben, en het hun door de zoölogen zoo wordt voorgedragen. Zoölogen die intusschen hiermee niet anders uitspreken dan wat ze thans bij het dier waarnemen, en zonder in 't minst onderscheid te maken tusschen het dier gelijk het nu zich vertoont, en zooals 't geweest zou zijn buiten afval in de geestwereld en buiten den val in 't paradijs.

Op hun standpunt ons plaatsende, kunnen we ons dus bepalen tot wat ze leeren over den natuurlijke dood van den mensch. Onze exceptie ten aanzien van den mensch wordt door hen niet in rekening gebracht. En wij menen zich nu in 't algemeen ten opzichte van deze vraag wel van allen kant met den mensch, en bijna niet met het dier, heeft bezig gehouden, kunnen we volstaan met te beluisteren wat van die zijde ten aanzien van den menschen natuurlijke dood geleerd wordt. Wel geven we toe, dat velen, die dit vraagstuk te berde brachten, onderscheid maken tusschen de hoogere en lagere dieren, en wel in zulk een zin, dat ze alleen de hoogere dieren met den mensch onder één hoofd rubriceeren, maar dit steunt op louter gissing en mist elken wetenschappelijke ondergrond. Waar toch zou men dan de grens in de dierenwereld trekken tusschen de dieren die met ons op één lijn staan en de dieren van lagere orde. Dat er zulk verschil bestaat, is ongetwijfeld juist, maar dergelijk verschil bespeurt ge eveneens tusschen mensch en mensch. Met zulk verschil mag en kan intusschen dan alleen en dan eerst gerekend worden, zoo vooraf de grens juist is uitgetippeld, en zoo blijkt dat hetgeen die grens trekt, in verband staat met wat de vraag van leven of dood beheerscht.

Nu is het al aanstands opmerkelijk, hoe volstrekt onverschillig men onder het groote publiek voor het vraagstuk van den dood geworden is. Carrington, die in breeden kring de vraag ter beantwoording had rondgezonden, wat elk van zijn geleerde correspondenten over den dood hield, ontving slag op slag antwoord in dezen toon en geest: „Waarde Heer, Ik stel niet het geringste belang in eenig onderzoek over de physiologische of psychologische verschijnselen bij of oorzaken van het sterven. Ik heb mij over het sterven nooit eenige voorstelling, welke dan ook, gevormd“. Carrington deelt dit schrijven letterlijk mede, zie bl. 160. Doch hij laat 't hier niet bij en wijst er met nadruk op, wat belangstelling er in de geleerde wereld opwaakt, als men ter sprake brengt het hooge intellect van een mier of krab, en hoeveel geleerdheid hierover onder het publiek wordt uitgedragen, terwijl, gelijk hij zich uitdrukt: „Such a thing as death, which involves the whole human race is regarded as hardly worth of serious discussion“, d. w. z. terwijl een zoo gewichtig onderwerp als de dood, dat betrekking heeft op heel ons menschelek geslacht, beschouwd wordt als ter nauwernood een ernstige discussie waard. En zoo is 't metterdaad. Voor een eeuw en meer zal de angst voor den dood en voor wat na den dood komen zou, er bij de meesten nog in. Die angst voor den dood hield toen nog min of meer allerlei slag van lieden, op hun ouden dag, bij kerk en religie, die in hun jeugd en op volwassen leeftijd met 't sterven bijna gespot hadden. Maar van lieverlede is die angst voor het sterven er zelfs bij de ouden van dagen steeds meer uitgegaan, en tegelijk de zelfmoord op verontrustende wijze toegenomen. Tal en tal van ongelooventen zien nu rustig en kalm op hun ouden dag den dood aankomen. Die dood zal toch niet anders, zoo meenen ze, voor hen zijn, dan een voor altoos ontrukte worden aan de talrijke kwalen, verdrietelijken en onaangenaamheden van het leven. Ze keeren dan tot het niet terug, iets waarbij een mensch van zeer hooge jaren, voor wien de genietingen van het leven een einde namen, toch bijna niets verliest, en dat aan alle lieden een einde maakt. Iets waar hij te minder tegen opziet, daar hem aangepraat is, dat de dood bij verreweg de meesten bijna geheel gevoelloos plaats grijpt, en bovendien niet zelden zo plotseling intreedt, dat men zelfs haast niet merkt dat men in het niet terug keert.

Dit neemt echter niet weg, dat vooral de filosofen en natuurkundigen over het vraagstuk van den dood toch veelzins na hebben gedacht, en er zich herhaaldelijk op toe hebben gelegd om hun voorstelling of opvatting ervan waar te maken en er anderzins opnie voor te wisselen. Het kan daarom zijn aut hebben, enkele van die opvattingen na te gaan; men kan er dan uit zien hoe onbevredigend de meeste van deze beschouwingen zijn, en hoe ze bijna niets bijdragen

voor het antwoord op de vraag, hoe de natuurlijke dood te verklaren zou zijn, zoo de dood niet van buiten tot den mensch kwam. Aan volledigheid valt hierbij niet te denken. We bepalen ons daarom tot wat ons het interessantst toeschijnt. We vermelden daarom in de eerste plaats het gevoelen van John R. Meader. Deze geleerde schrijver gaat uit van de onderstelling, dat er in normalen zin geen oorzaak is, waarom een levend wezen, mensch of dier, sterven zou. Als de functien die het leven in stand houden, rustig en gelijkmatig doorgaan en de organen veerkrachtig blijven, en voorts de noodige toevoer van lucht, licht, spijs en drank doorgaat, wat zou dan een „levende ziel“ doen sterven? Zelfs legt hij hierop zoo sterken nadruk, dat naar zijn gevoelen iemand die niet wilde sterven, niet zou behoeven te sterven, indien hij zich maar behoorlijk in acht nam, en bovenal zoo hij een wil had, sterk genoeg om op zijn physische bestaan in te werken. De grond waarop dit zijn gevoelen rust, is deze: dat de geest van den mensch een zoo gestadigen en sterken invloed op ons zenuwleven, en door ons zenuwleven op geheel onze physische existentie, uitoefent. Breed meet hij daarbij uit den invloed, dien een gelukkig, voorspoedig en in vreugde doorgebrachte leven op geheel den persoon, op zijn geelantsuitdrukking, op den blik van zijn oog, en zelfs op zijn levenskracht uitoefent. Om dit te sterker te doen uitkomen, plaatst hij dan tegenover het kind des voorspoeds, dat slechts levensgeluk gekend heeft, zichzelf spaarste, en zich steeds in acht nam, dien melancholischen, droefgeestigen toebder, die steeds door het ongeluk achterhaald werd, uit den eenen jammer in den anderen werd geworpen, en nooit anders dan sombere en donkere dagen gekend heeft. De vergelijking van die twee, zoo gaat hij dan voort, toont ten duidelijkste aan, dat de geest en de wil des menschen zijn lichaam en hierdoor heel zijn leven beheerscht. En maar al te vaak toonen immers de felten, dat zulke blijde gelukskinderen gezond blijven in alle omstandigheden, terwijl omgekeerd de sombere melancholici al hun dagen met allerlei kwalen en gedruktheden te worstelen hebben en even over de schreef van het halve leven wegsterven.

Hieraan voegt hij dan als tweede moment toe, dat, ook afgezien van onzen wil, het leven gelijk het zich in de meeste kringen openbaart, als opgevoeld is met allerlei leed, tegenspoed en verdriet, zoodat alleen zeer robuuste naturen of exceptioneel gelukkige personen aan den druk van den last kunnen ontkomen. Dit is thans nog erg, maar het was vroeger nog veel banger. Er werd met het menschelek leven voorheen eenvoudig gespeeld. Geweld en ruwheid heerschten. De pasgeborenen sterven als muizen weg. Zoo werd 't sterven het lot van velen. En bij de gedruktheid in der meesten stemming gaf dit allengs ingang aan de geheel onware gedachte, dat dus 't sterven eens ons aller deel zou moeten worden. Van eenen her komt dan ook het droef geroep ons tegen, dat de dood ons allen opwacht. Die booze gedachte draken we reeds van kindsbeen af in. Niet lang meer, of we weten niet beter. Ieder gaat zich inbeelden dat dit sterven eens ook zijn lot zal zijn. Dit drukt heel onze beschouwing over het leven. Het drukt heel de beschouwing over onzen eigen persoon en over onze eigen toekomst. Hierdoor heeft het denkbeeld van te moeten sterven, zich eenmaal voor goed in 't menschelek denken vastgezet. De een voor, de ander na, weet een ieder het u te verzekeren, dat het zoo ook met u zijn zal en niet anders kan. Dit neemt ons dan tenslotte zoo in, dat we niet beter weten of 't is zoo. Die gedachte beheerscht dan geheel de stemming van onzen geest. Die geestesstemming drukt dan ons zenuwleven. Ze tast ons hersenweefsel, ze tast ons hart aan. En de uitkomst is, dat we, op zekere jaren gekomen, ons zelve feitelijk verouderen, en na eenigen tijd, korter of langer, verouderd te zijn, ook zelve sterven. 't Hoef niet, 't moet niet, maar we doodden ons zelve door onze dwaze overtuiging dat we moeten en zullen sterven. Of we er al tegen inworstelen, baat niet. We zijn nu eenmaal erfelijk belast. Onze wil en onze overtuiging zijn verzwakt en verslap. Heel onze omgeving drukt op dien last nog met haar centenaarsgewicht. Zoo kan ten slotte niemand er meer tegen op. En waagt nu nog een enkele te roepen, dat 't toch eigenlijk niet moest en niet hoeft, dan wordt hij aangzien en uitgemaakt voor een gek en droombeeldenverzinners. — Van critiek op deze zonderlinge theorie onthouden we ons. Blijkbaar wordt hier van een ware gedachte uitgegaan, maar met een overduidelijke afstoot. En toch is deze theorie daarom in het verband van ons betoog niet zonder gewicht, omdat ze in wat wij het oorspronkelijk bestel Gods noemen, het

niet-sterven als noodzakelijk element opneemt, en alsoo steunt wat de Christelijke Kerk belijdt, dat er zonder afval of val geen dood zou geweest zijn.

Van geheel anderen aard is de theorie van Carrington, die het motief van den dood niet laat uitgaan van den geest, van ons denken, van ons bewustzijn, maar van onze opvatting omtrent het leven zelf. Op zich zelf nu is de juistheid van dat standpunt onaanstastbaar. De dood is niet anders en kan niet anders zijn dan de vernietiging, de negatie van het leven. Zoo vertegenwoordigt hier het leven het positieve element, en kan de dood niet anders verstaan worden dan als het negatieve stempel dat op het leven gedrukt wordt. Ten deele kan men dan ook zeggen, dat Meaders theorie, die we 't eerst bespraken, zich langs gelijke lijn beweegt. Ook hij gaat toch uit van de voorstelling, dat ons bewustzijn daarom alleen den dood kan veroorzaken, omdat datzelfde bewustzijn, bij sterk-geestelijke stemming, de kracht van het leven juist omgekeerd aanzet, prikkelert en verhoogt. Een geest des menschen die geheel in evenwicht is, houdt ook z. i. het leven het best in stand. De man die door niets gedrukt wordt, leeft 't krachtigst op. Toch slaat Carrington in zooverre geheel ander pad in, dat hij zijn uitgangspunt klemt in het zenuwleven zelf. Hij begint namelijk met het leven te omschrijven als een in ons stoffelijk geheel opgewekte *trilling of vibratie*; een gedachte die te lichter lagang vindt, omdat metterdaad alle levende ziel zich vertoont als in zekere *beweging*. Wat verland en dood is verloor die beweging, en ook bij den schijnloze is het eerste wat weer zekerheid van het weeropleven geeft, zekere waargenomen beweging, hetzij in het oog, in den ademtucht of in een der sieren. Is zooverre laat zich zijn beweren wel hooren. Wat hij echter van der hieruit voortvloeit laat dit verbaud los. Zijn verdere theorie toch komt hierop neer, dat die trilling of vibratie in ons wezen wel op en neer kan gaan, dalen kan en klimmen, maar toch slechts binnen zekere grenzen. Wordt daarentegen die grens overschreden, en daalt die trilling in langzaamheid daarbeneden, of gaat ze in snelheid daarboven uit, dan, zoo zegt hij, lijdt het leven schade, en houdt 't al spoedig op. Feitelijk nu komt dit op niets anders neer dan op wat wij ernstige kranken de thermometer uitwijst. Een thermometerstand van 36 à 37 graden is het normale. Klimt die stand 5 en meer graden daarboven, dan verbrandt de lijder, en omgekeerd, daalt die stand evenveel daarbeneden, dan zinkt 't leven weg. Of men hier nu van trilling en vibratie of van branding en hitte spreekt, komt natuurlijk geheel op 't zelfde neer. Alle beweging toch brengt warmte voort. Iets nieuws geeft deze voorstelling dus niet, noch ook verklaart ze de oorzaak van 't sterven. Het is bij dit vraagstuk er toch niet om te doen, om te weten hoe geweld, gif, krankheid of ander ongeval het leven verstoren kan, maar hoe het leven kan afnemen en ondergaan uit zich zelf, en zonder dat eenige oorzaak van buiten hier beslissend inwerkt. Juist daarom trekt echter zegt deze theorie van Carrington ons niets. Hij laat de vraag, waardoor de vibratie daalt of klimt, geheel ter zijde, en dit wel, waar het toch eenigzins de vraag zou zijn, of deze daling en klimming in de vibratie vanzelf ten slotte het leven vernietigen zou. Alleen in zooverre heeft echter ook deze theorie voor ons belang, als er opnieuw uit blijkt, hoe telkens bij indenken van het vraagstuk altoos ten slotte het resultaat er uit komt, dat van spontaan sterven geen sprake kan zijn; dat 't sterven altoos een oorzaak moet hebben, die van buiten inwerkt; dat uit dien hoofde het sterven zich uitsluitend verklaart, zoodra ge met afval en val reukt; maar dan ook omgekeerd, dat deze oorzaak, van buiten inkomende, buiten rekening gelaten, er geen reden denkbaar is waarom het oorspronkelijke leven vanzelf en natuurlijk in den dood zou zijn ondergegaan. Ook hier komen we weer uit bij wat de geleerden verzuimden op te merken, maar de Christelijke Kerk steeds beleiden heeft, t. w. dat de dood niet een *natuurlijk proces*, maar gevolg van een vreemd inmengsel is, en dat het leven van alle levende ziel uit zich zelf aan geen dood onderworpen kon zijn. Dat men nu, wat 't dier aangaat, anders oordeelt, zegt niets. Wat men van de dieren zijt, was slechts napsaten, waartegenover staat, dat Pred. III: 19 vv. de identiteit van het geval voor mensch en dier met volle beslistheid handhaaft.

Schijnbaar dieper gaat Ernest Haeckel op dit vraagstuk in. Z. i. grijpt er een proces in ons plaats. Dit gaat uit van het protoplasma. De moleculen van dit proto-

plasma deelen en splitsen zich kort na hun formatie, en treedt er nu ten slotte een oogenblik in, waarop de reconstructie van de vernielde plasmamoleculen ophoudt, dan is de dood aanwezig en houdt 't leven op. Haeckel is, gelijk men weet, de man die ten slotte alle veranderingen uit een chemisch proces wil verklaren. Hij schrijft dan ook: „Een levend wezen is niet volkomen dood, d. w. z. volstrekt buiten staat om nog een functie te vervullen, tot tijd en wile het geheele gebied van zijn plasmamoleculen vernietigt is... De normale dood treedt in, en dat wel bij elk organisme zonder onderscheid, wanneer de grens van het overgeërde leven bereikt is. Het oud worden van de individuen ontstaat, doordat het tenietgaan van het protoplasma noodzakelijkerwijs toeneemt, en de verkeerde elementen die hierdoor in het lichaam zich ophopen. Dat geeft metaplasma's die onvermijdelijk den afvoer van het protoplasma in de hand werken, en hierdoor ontstaan dan weer nieuwe metaplasma's. En dit leidt dan vanzelf tot den dood van het leven der cel, omdat de chemische energie gaandeweg daalt beneden het peil dat voor het leven onmisbaar is. Het plasma verliest gaandeweg de kracht, om door regeneratie te vervangen wat het verloor, en zoo treedt de dood in“. Al moet nu erkend, dat Haeckel bij deze uitlegging consequent op eigen lijn doorgaat, toch springt het in het oog, hoe hiermee feitelijk niets verklaard is. Hij verklaart toch wel, dat het proces, gelijk het chemisch nu eenmaal geregeld is, op verzwakking moet uitloopen, en zoo tenslotte in den dood overgaat, maar wat is dit anders, zoo vragen we, met zijn criticus, dan een viltuize cirkelredenering. Het lichaam, zoo vernemen we toch, outaardt door het verlies van zijn oorspronkelijke levenskracht, en de oorspronkelijke levenskracht gaat te loor, omdat een wet het lichaam aoodaakt te outaarden. Met deze theorie komt men dan ook geen stap verder. Ze biedt niets dan chemisch-geleerde vertolking van wat men in gemeene taal gedurig aldus betoogen hoort: Wat leeft ontving slechts een beperkte levenskracht, die eerst aanwas en opgroeit, dan naar hoogtepunt bereikt, om voorts vanzelf weer van dat hoogtepunt af te dalen, en ten slotte zó te dalen dat 't terugkeert in het niet waaruit het opkwam.

Op zichzelf is tegen deze gewone voorstelling dan ook niets in te brengen. We zien 't voor oogen, dat 't zoo toegaat bij al wat organisch leeft. Er is groei, er is een volwassen worden, er is een weerafnemen, en tenslotte een wegsterven. Alleen maar, ze leert ons in niets het probleem verklaren. Ze zegt ons wel dat 't zoo toegaat, maar niet waarom 't zoo toegaat, en juist dit laatste is het vraagstuk dat op antwoord wacht.

Met opzet laten we na dit korte woord over Haeckel's theorie, Dr. Minors oordeel volgen, omdat we in het werk van dezen hoogleraar: *Ouderdom, groei en dood*, de beschieden betuiging ontvingen: „Al wat de wetenschap van het sterven zeggen kan, laat het mysterie van den dood onaangetast en doet niets te kort aan den eerbied waarmee we den dood tegengaan. Wij, mannen van de wetenschap, zijn in 't minst niet in staat, en althans niet in dezen tegenwoordigen tijd, om te zeggen wat het leven is, en veel minder misschien nog wat de dood is. Van sommige dingen zeggen we: ze leven, van anderen: ze zijn dood; maar de wetenschap is volstrekt onmachtig om met enige juistheid aan te geven, wat het werkelijk verschil tusschen dezen tweerlei staat is. Althans nog niet. Het is een verschijnsel dat ons zoo van alle zijden omringt, dat we er te zeer aan gewoon raken, en daarom allicht er niet genoeg over peinen.“

Toch beproefde ook deze hoogleraar een meening over het probleem te vormen, en hiervan zegt hij: „De dood is niet een verschijnsel dat *alle* leven verzelt. In vele van de lagere organismen zien we geen dood optreden, althans niet als een noodzakelijk en natuurlijk gebeuren. De dood in deze sferen is nooit anders dan gevolg van een ongeval of andere van buiten komende oorzaak. Onze wetenschap op haar tegenwoordige hoogte leidt ons daarom tot de opvatting, dat de dood, nu genomen als natuurlijke dood, eerst door de evolutie en onder haar proces is ingetreden. En dan is dit m. i. toe te schrijven aan de ingetreden differentiatie, hierin bestaande, dat de cellen, die het organisme samenstellen, zoodra ze tot een hooger orde opklommen en in meer saamgestelde organisatie optreden, iets van haar levenskracht inboeten, iets verliezen van haar groei-kracht, iets minder in staat zijn om 't bestaan voort te zetten. Naarmate nu het organisme tot hooger organisatie opklimt, komen

een groot be-
nevanck" de